

במה ללומדי התורה - מודיעין עילית

עומקא דפרשה

- תשלומין לתענית אסתר
- שער הציון
- שורש החטא

- תענית אסתר מימי הפורים
- דברי הצומות וזעקתם
- עומק המנהג

פר' תרומה - בעניני תענית אסתר

בס"ד ערב ש"ק ה' אדר תשע"ג

דברי הצומות וזעקתם

הרב צוריאל גלעור

כתב הראב"ד (מובא בר"ן תענית ז). שתענית אסתר יש לה סמך בכתוב במגילה (ט,לא) "וכאשר קימו על נפשם [ועל זרעם] דברי הצומות", לומר שכשם שקיבלו עליהם לעשות יו"ט כך קיבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם כלומר לעשות תענית בכל שנה ושנה. והר"ן שם פליג וכ' דמ"ש וזעקתם הוא על ד' צומות שתקנו הנביאים על החורבן, והכתוב אומר שקבלו עליהם לעשות משתה ושמחה בימי הטובה כשם שקיבלו עליהם בימי הרעה דברי הצומות וזעקתם.

ונראה דבהאי פלוג' תליא לא רק אם תענית אסתר היא מדברי קבלה או לאו, אלא גם גדרה וגדר ימי הפורים בכלל. דהנה הראב"ד מפרש בפס' **ששם** שקיבלו עליהם לעשות יו"ט כך קיבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם, כלומר דתענית אסתר היא חלק ממימי הפורים.

והביאור בזה דע"כ התענית אינה עומדת בפנ"ע אלא היא מחוברת עם פורים, שהרי ענינה הוא זכר לצום ב"ג אדר בעת המלחמה, היינו שהיא זכר לנס יחד עם המשתה ושמחה דפורים. וגם לטעם דהיא ע"ש התענית של אסתר בניסן, מ"מ לא קבעוה בערב פורים, וע"כ דבאמת זמנה הוא בימי הפורים. וכתב הארחות חיים (הל' תענית סי' יט) וז"ל זכר לתענית אסתר שגזרה בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם והוא תענית של שמחה ולזכרון הנס קבלוהו בשמחה, ע"כ. והיינו דגם הזכר לתענית שגזרה אסתר (בניסן) הוא זכרון הנס, ולא כשאר תעניות שהן מפני הצרות שארעו בהם. וכן מבואר בשב"י (ח"ג נ) דבלימוד שתקנו זמנים הרבה לקריאת המגילה נכלל גם יום התענית, ע"ש. אבל לפי הר"ן חלוק דין תענית אסתר מימי הפורים, דהרי מפרש בפס' דכשם שקיבלו את זכרון ימי הרעה כך קיבלו זכרון ימי הטובה, ואין שייכות לדין התענית עם עצם קבלת ימי הפורים דמהותם משתה ושמחה, וענין התענית הוא להיפך.

וא"כ לשי' הראב"ד ע"כ דיש בימי הפורים גם דין של זעקה דזהו חלק ממהות זכרון הנס דפורים כדמוכח מעצם דין תענית אסתר. [ואינו סתירה לדין שמחה, דאפשר לקיים שניהם וכשם שתענית אסתר עצמה היא תענית של שמחה (כלשון המאירי והאר"ח), וחלוקה משאר צומות שהם של אבילות].

ובאמת כבר נחלקו הגאונים בזה, שבסדר רב עמרם גאון (סדר פורים) מבואר דפורים הוא יום זעקה ותחינה, שכ' וז"ל, ואין אומרים הלל בפורים, מ"ט לפי שאין אומרים הלל על נס שבח"ל, לפיכך נופל אדם על פניו בפורים, וכך אמר רב עמרם בר ששנא ריש מתיבתא, כך מנהג במתיבתא שיורדין תנאין לפני גאון ואב"ד ואלופים וכל ישיבה כלה **ומבקשים רחמים הרבה ונופלין על פניהם, שאין דומה פורים לכל המועדות** ולחנוכה, שבכולן אנו אומרים את ההלל ואומרים זה היום עשה ה' נגילה, ואלו בפורים אין אומרים אותו, מ"ט שנאגלו ישראל מקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. ופירש"י זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה. ושם בגמ' איתמר נמי אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנא' למען זימור כבוד ולא ידום. ופירש"י שקריאת מגילה שבח הוא שמפרסמין את הנס.

והאבודרהם (פורים) הביאו והביא גם שבתשו' לגאון כ' שאין נופלין על פניהם, וכן המנהג, ע"ש. וכדעה זו מצינו בתוס' מגילה (ד. ד"ה פסק) שאין אומרים למנוח בפורים משום דכתיב ביה צרה וצרה בפורים לא מזכירינן. והנה אי' במגילה ד. אריב"ל חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. ופירש"י זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה. ושם בגמ' איתמר נמי אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנא' למען זימור כבוד ולא ידום. ופירש"י שקריאת מגילה שבח הוא שמפרסמין את הנס.

ומשמע דנחלקו ריב"ל ורבי חלבו בגדר קריאת המגילה לפי ב' הגדרים הנ"ל, דאמנם לרבי חלבו קריאת מגילה היא שבח והודאה בלבד, אבל ריב"ל נקט פס' של תחנונים וכדפירש"י שזכרון הנס הוא בתחנונים. דמעיקר הקריאה הוא הזכרת הזעקה [ועי' רמב"ם בהק' למנין המצוות שקריאת מגילה כדי להודיע שהקב"ה עונה בעת צרה]. והיינו כמש"נ עפ"י רע"ג ובשי' הראב"ד דיבמי הפורים מלבד משתה ושמחה איכא דין נוסף של זעקה ותחינה.

יום תענית אסתר - מימי הפורים

הרב רחמים מזורחי

בגמ' מגילה ב ע"א אמר רב שמואל בר יצחק י"ג זמן קהילה לכל היא ולא צריך לרבווי [שאפשר לקרוא מגילה ב"ג, דסברא הוא, משום שהוא זמן קהילה לכל]. ופי' הרא"ש סי' א' בשם ר"ת וז"ל שהכל מתאספין לתענית אסתר ובאים בני הכפרים לעיירות לומר סליחות ותחנונים לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכים רחמים וכי' ע"כ.

והקשה האבני נזר (או"ח סי' תקי) בשם בן אהיו דא"כ גם ליום י"א א"צ קרא שאפשר לקרות המגילה, דהרי מגילה נקראת ב"א מפורש במתני' ריש מגילה שהוא באופן שחל י"ד ביום ראשון דאז בני הכפרים מקדימים ליום חמישי שהוא י"א באדר, והרי כה"ג מקדימים הצום דתענית אסתר ליום חמישי י"א אדר [כיון שי"ג חל בשבת ואין מתעניין בשבת] וכן יהיה נהוג בהאי שתא, נמצא שיום י"א בכה"ג הוא ג"כ זמן קהילה לכל, וא"כ אמאי צריך קרא לרבווי, והיא קושיא גדולה.

והנה יש להקשות עוד בדברי הרא"ש, דלכאורה אמאי אין צריך קרא לרבות יום י"ג, דנהי דבי"ג מתכנסים כולם לתענית וזמן קהילה לכל היא, מ"מ נפק"מ בכה"ג שרוצים לקרוא ב"ג ביום שאין בו תענית, וכגון שחל י"ג בשבת דאז מקדימין הצום ליום חמישי, והנה אם רצו בני הכפרים לקרוא המגילה בשבת [ואע"פ ששבת אינו יום הכניסה מ"מ כבר ביארו הראשונים [רשב"א וריטב"א בריש מגילה] שיעקר תקנת אנשי כנסת הגדולה היא שבני הכפרים יכולים להקדים יום או יומיים כמו שירצו, ולא דווקא ליום הכניסה, שהרי יום הכניסה לא נהג רק מתקנת עזרא ואילך] הרי שאינו זמן קהילה לכל דהרי אין מתעניין בשבת, וכה"ג צריך קרא לרבווי. ואע"פ שעכשיו אין קורין המגילה בשבת לרבה משום שמא יעביירו ד"א ברה"ר, מ"מ בזמן אסתר הרי לכאורה עדיין לא היה תקנה זו.

וכן כחלל י"ג ביום ו' [נפ"מ בזמן שהיו מקדשים עפ"י הראיה ואפשר שי"ג יחול ביום ו'] ומקדימים הצום ליום חמישי כמש"כ כמה ראשונים, וא"כ אי רצו בני הכפרים לקרות המגילה ביום ו' שהוא י"ג באדר ג"כ צריך קרא בכה"ג, שהרי אינו זמן קהילה לכל, שאין מתעניין בו.

ואפשר הביאור בכ"ז, דעיקר סברא ד"ג זמן קהילה לכל וא"צ קרא לפי ר"ת נראה לבאר דהיינו משום **שיום י"ג נקבע ג"כ כחלק מימי הפורים**. והכוונה בזה דכמו שעשו זכר לנס את ימי הפורים יום י"ד וט"ו, כך גם עשו זכר לנס את יום י"ג. ורק שיום י"ג קבעו זכר לנס ע"י שעושין תענית. ובזה מבואר הגמ' לפי ר"ת שאמרינן שכיון שי"ג זמן קהילה לכל דנקלהין לצום ולומר סליחות שלכן סברא שאפשר נמי לקרוא מגילת אסתר, ולכאורה אינו מובן הסברא בזה. אך נראה הביאור כמשנ"ת שהגדר בצום אסתר שיום זה נקבע ג"כ כיום שעבדינן בו זכר לנס. וכן מדוקדק לשון הרא"ש בתענית [פ"ב סי' כד] וז"ל ועוד זמן קהילה לכל היא שנקלהו ועמדו על נפשם למלחמה ובקשו רחמים **וגם הוא מעיקר הנס עכ"ל**.

ולכן נראה שיום י"ג נחשב ג"כ כחלק מימי הפורים, [ולשון המרדכי פר"ת לפי שהכל מתאספין לצום אסתר וכי' הלכך לא צריך קרא דסברא הוא דשפיר קורין שבכל שנה ושנה היו מתאספין **לשם פורים** ע"כ]. וממילא י"ל שאף אם בדרך מקרה שאין תענית באותו יום, מ"מ מאחר שנקבע שהוא יום ראוי לקריאת המגילה משום שביום זה נעשה הנס בימי מרדכי וגם שהוא יום תענית דרך כלל, לכן שפיר אפשר לקרוא בו את המגילה, דהו"ל י"ג נקבע לעשות בו זכר לנס ושהוא חלק מימי הפורים. ומיושב לפי"ז מיה שהקשינו שאף אם י"ג חל בע"ש או בשבת שאין מתעניין בו, סברא הוא שאפשר לקרוא בו את המגילה, כיון שזמן זה יש לו את מעלת ימי הפורים משום שהוא זמן של תענית.

ומעתה מיושב היטב נמי קושיית האבני"ז, דע"כ י"א בעי קרא, דמה שיש מקרה שצמים ביום י"א, אין זה סברא כלל שמשום כך ייחשב כחלק מזמני הפורים, כיון שהוא רק דרך מקרה, דאין התענית בפועל

בגדר תשלומין לתענית אסתר

הרב יצחק זאב כגן

בשו"ע (או"ח תרפ"ב) 'מתענים ב"ג באדר וכו', הגה- ותענית זה אינו חובה, לכן יש להקל בו לעת הצורך, כגון מעוברות או מניקות או לחולה שאיב"ס, ואפי' רק כואבי עינים האם מצטערות הרבה לא יתענו ויפרעו אח"כ.
ובשו"ע (או"ח תקנ"א) 'הכל חיביים להתענות ארבע צומות הללו וכו', הגה -מיהו עוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להתענות' [וע"ש האם גם בת"ב], ובביאור הלכה (בד"ה אין להתענות) הביא שבא"ר כ' בשם המלבושי יו"ט שיפרעו ויתענו אח"כ, כמו שמוכח מתענית אסתר שהרמ"א כ' שיפרעו אח"כ.

והביה"ל כ' 'דהמעין בביאור הגר"א, יראה דאין ראה משם לשאר התעניות, וגם לא מצאתי לע"ע לשום אחרון שיעתיק דברי הא"ר בזה. יועוי' בבהגר"א (תרפ"ו) שביאר את דברי הרמ"א שבתעא"ס יפרעו אח"כ, וז"ל 'ותענית זה אינו קבוע, כמ"ש במס' סופרים שהיו מתענין [בה"ב] אחר פורים לפני ניקנור וחרביו [צוררי ישראל היו, וניקנור נהרג ב"ג אדר וטוריונס ב"ב אדר, והם י"ט שאין מתענין ומספידין בהם, וכשחל פורים ביום ג' או ד', א"א להתענות בה"ב קודם פורים, דיפול צום בימים אלו, ע"כ דחווה לאחר הפורים], ועפ"ז כ' הביה"ל דהטעם הנ"ל שייך רק בתעא"ס ולא בשאר התעניות, ודלא כהא"ר. והנה במשנ"ב (תרפ"ב) 'מתענין ב"ג באדר, כי בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום י"ג באדר להילחם וכו', והיו צריכים לבקש רחמים וכו' להנצח מאויביהם, וא"כ בודאי היו מתענים באותו יום, ולכן נהגו כל ישראל להתענות ב"ג באדר' עיי"ש, וא"כ צ"ע איך שייך לומר שתעא"ס אינה קבועה ל"ג באדר וכדברי הבהגר"א הנ"ל.

והנראה לומר בזה דעיקר תעא"ס הוי משום זכר לכל התעניות והניסים שהיו בימי הפורים ההם, ולכן איתא במס' סופרים שהיו מתענים אחר פורים, ורק כשבטלה מגילת תעניתוהוותר לצום ב"ג באדר, תיקנו שתעא"ס תהי' ב"ג באדרביום שנקהלו להילחם וכו' וכדכ' המשנ"ב הנ"ל, אכן עיקר תעא"ס אינה בדווקא ב"ג באדר וכנ"ל.

והנה ידוע מש"כ המנ"ח (שא"ז), שלארבע הצומות שמדברי קבלה לא נקבע יום מיוחד בחודש, ורק תיקנו לצום יום א' בחודש, בתשרי טבת תמוז ואב, ובכתבי הגר"ח (מד' כ' שבעשרה בטבת כתיב בעצם היום הזה' וזה דין **ביום**, משא"כ בשאר התעניות שזה דין **בחודש**, וכעין מש"כ המנ"ח הנ"ל.

אכן אף שמד"ק לא נקבע יום בחודש, מ"מ רבנן תיקנו שיקיימו את החיוב להתענות דווקא בימים שהם קבעו, וכ' המנ"ח שאם א' התענה קודם הזמן שרבנן קבעו, גם את החיוב מד"ק לא יצא, ומ"מ כ' שאם לא התענה ביום שרבנן קבעו, בשוגג או שהי' חולה או אנוס, חייב להשלים ולהתענות יום אחר בחודש הזה, כדי לצאת יד"ח התענית מד"ק, אמנם כ' המנ"ח שעתה כל הצומות לא היוין אלא מדרבנן [כיון שאין שמד ואין שלום וכמבואר ב"ר"ה יח.], וא"כ רבנן תיקנו לצום דווקא בימים הקבועים, וא"כ מי שלא התענה אי"צ להתענות ביום אחר בחודש, כיון שאין בימינו חיוב מד"ק וכנ"ל.

ומעתה יש לחקור בדברי הבהגר"א שתעא"ס אינה קבועה ולכן מי שלא התענה פורע אח"כ, האם הביאור שאין מציאות של תשלומין לתענית כלל, ורק בתעא"ס שזמן החיוב אינו קבוע, לכן מי שלא התענה צריך לפרוע אח"כ, משום שעדיין לא קיים את החיוב להתענות, כי המחייב אינו רק ב"ג באדר וכמ"ש במס' סופרים הנ"ל.

אוי"ד דודאי דהמחייב של תעא"ס **כיום** הוי **רק ב"ג באדר**, ומי שלא התענה ב"ג צריך לפרוע **מדין תשלומים**, אך כ"ז רק בתעא"ס שעיקר התענית אינה בדווקא ב"ג באדר, וא"כ יש שייכות לתענית גם אחרי י"ג באדר, משא"כ בשאר התעניות שלאחר שעבר היום א"א להתענות בתורת תשלומים כי כבר אין שייכות לתענית, ויל"ד.

והנה אי נימא כהצד הב' בחקי' א"כ לפי"ד המנ"ח והגר"ח שגם בשאר התעניות [חוץ מיי בטבת להגר"ח], מעיקר התענית לא נקבע יום מסויים, ורק רבנן קבעו את היום וכנ"ל, א"כ הי' מקום לומר ששייך תשלומים למי שלא התענה וכמו שמצינו בתעא"ס, וכהא"ר ודלא כהביה"ל. אך אי נימא כהצד הא' א"כ חלוק תעא"ס שגם לאחר י"ג באדר, המחייב להתענות לא פקע, ופורע מעיקר הדין ולא בתורת תשלומים, משא"כ בשאר התעניות שלאחר שעבר היום פקע המחייב, וכיום גם אין חיוב מד"ק וכדברי המנ"ח הנ"ל.
ובמשנ"ב (תרפ"ד) כ' בשם הישוע"י שמעוברת אינה מתענה בתעא"ס אף **כשאינה מצטערת**, ובסק"ה כ' 'דהישוע"י הנ"ל מסתברא דוקא כואב עינים צריך לפרוע את התענית, שבעצם יש עליו חיוב ורק עכשיו משום דכאיב ליה עיניו אינו צם, משא"כ מעוברת ומניקה דפטורות בעצם אפילו אינן מצטערות, אכן מדברי הב"ח לכא"ו לא משמע כן.

ולכא"ו מדברי המשנ"ב מוכח כהצד הב', שכל החיוב לפרוע הוי **בתורת תשלומים**, ולכן אם בשעת החיוב היו פטורות בעצם, אינן חייבות בתשלומים. ומהב"ח משמע כהצד הא' שהחיוב לפרוע הוי מעיקר הדין כי המחייב לא פקע, ולכן אף שבי"ג היו פטורות בעצם, מ"מ המחייב לא פקע ומחוייבות לפרוע. אכן נראה ברור כהצד הב' דהמחייב **רק ב"ג באדר**, דאל"כ קטן שיגדיל בפורים יתחייב להתענות כי המחייב לא פקע ב"ג, וזה לא שמענו מעולם, ויל"פ.

תענית אסתר - עומק במנהג

הרב אברהם וינברג

הרמב"ם בהלכות מגילה מלמדנו את הייחודיות הכפולה של ימי הפורים. "כל ספרי הנביאים, וכל הכתובים, עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר - הרי היא קיימת כחמישה חומשי תורה, וכהלכות של תורה שבעל פה, שאינן בטילין, לעולם, ואף על פי שכל זכרון הצרות יבטל, שנאמר פ' לְשִׁכְחוּ הַצָּרוֹת הָרָאשׁוֹנוֹת (ישעיהו סה,טז). ימי הפורים, לא ייבטלו - שנאמר וַיְמִי הַפְּוִרִים הָאֵלֶּה לֹא יִעָבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזָכְרָם לֹא יִסּוּף מִזְרָעָם (אסתר ט,כב. ביח), מדבריו למדנו, שבקביעת מצוות הנצח של ימי הפורים טמונה משמעות כפולה לעבר ולעתיד - גם קבעו את כוחה הנצחי העתידי של מגילת הימים הללו שתהיה לתמיד וגם קבעו במצוות ימי הפורים את הזכר של העבר, של ימי הצרה. לכן, גם כשזכרון הצרות עצמו יבטל, הזכרון החקוק במצוות ימי הפורים האלה לא יבטל. אמנם הביטוי המעשי לזכירת ימי הצרה שקדמו לפורים, הוא רק בשמחה ובגילוי הנסים שבמצוות היום. את ימי הרעה שקדמו לנס קבעו להזכיר באמירת ההודאה "כשעמד עליהם המן הרשע וכו'" ובקריאת המגילה, כאשר קוראים ומספרים את שירת הנס, מהסיבות לגזירה ועד ההצלה כפי שאמרו "שקריאת המגילה היא ההלל" (רמב"ם). לכן יש לעיין, מדוע לא קבעו מרדכי ואסתר מצווה מעשית כזכר לצרות ולגזרת המן, כשם שקבעה התורה מצוות מרור בליל הפסח, על שם שמרו המרדכי את חיי אבותנו במצרים? הרי מה שנהגנו להתענות, אינו מתקנת מרדכי ואסתר ולא מחכמי המשנה והתלמוד.

כפי שכתב הרמב"ם בהלכות תעניות: **"ונהגו כל ישראל בזמנים אלו, להתענות בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דְּבָרֵי הַצְּמוּת וְזִעְקָתָם** (אסתר ט,ל.א, ה, ה). כך גם בשם רש"י: **" שאין זה תענית ציבור קבוע לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אלא שנהגו העם כן... הכי קאמר 'על דברי הצומות וזעקתם' והצרות שעברו עליהם בימי המן. קבלו עליהם היהודים פורים, זכר לניסים**, מכל מקום אסור לו לאדם להיות פורש מן הציבור (שבה"ל קצד מובא בב"י תרפ"ו).

דברי רש"י אלו גם מלמדים, שתקנת ימי הפורים כוללת בעצמה זכר לדברי הצומות וזעקתם. אם כן יש להתבונן שוב בטעם מנהגם של ישראל שהוסיפו תענית זו, כאשר מדברי רש"י והרמב"ם ראינו, שמתקני ימי הפורים עצמם סוברים, שימי הפורים נחשבים כזכר לצרה ולזעקה.

יתכן לומר, שאכן באותו הדור בשעת ימי הפורים עצמם, הבהירות היתה כל כך חזקה לעיני ישראל ולעיני העולם כולו. כשהמאורעות עצמם בטאו את הנאמר: זָכַר חֶסֶד וְאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵל אֶפְסֵי אֶרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֲרָלְקִינו - אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו - בימי מרדכי ואסתר" (מגילה יא,א). אבל במשך הדורות, כאשר החורבנות והצרות עברו שוב מעל ראשנו, יש צורך לחבר אותנו אל הכח שהביא את הניסים הללו, המגלים את יד ה' המקיימת אותנו כנגד כל הכוחים וכוחות הטבע וכנגד כל צר ואויב.

המנהג של תענית זו, מבטא מחזק ועולה מתוך רצוננו, לחוש את החיבור אל המקור שממנו באים הניסים בכל דור ודור, ניסים המקיימים אותנו לנצח. המנהג לקביעת יום מיוחד זכר לדברי הצומות וזעקתם, מבליט את העובדה שאבותינו התענו וזעקו וה' שמע אותם. הכרה זו מעניקה לנו כח ובטחון בה', שהרי רק עם רכישת הבטחון הזה תבוא ובאה השמחה בימי הפורים.

אמנם בשעת התקנה הראשונה בזמן שהלב והמח היו גדולים וזחקים, לא הדגישו את ימי הצער בנפרד, כי הם כולולים בהבנת ענין הפורים, בהבנת דבר מתוך דבר. אבל כאשר הדורות נחלשים, אנו זקוקים לחוש זאת בלב שלנו ובהדגשה נפרדת. כדי לחוש את הבטחון שאכן אותה ההנהגה שהיתה בימי אסתר, ממשיכה גם היום.

כך נתבונן בפסוק המובא במדרש: בְּךָ בְּטוֹחַ אֲבֹתֵינוּ - אלו מרדכי ואסתר. אֲלֵיךָ זָעַקוּ וְנִמְלָטוּ - דְּבָרֵי הַצְּמוּת וְזִעְקָתָם (אסתר ט,ל.א. מדרש תהילים כב). שהוא הפסוק אותו מביא הרמב"ם כסיבה למנהג תענית אסתר, זכר לצומות ולזעקה של ישראל. כי המנהג להתענות נותן לנו את ההכרה, שהעם המתפללים הם עם של נושעים מאז ועד עתה ומעתה לנצח.

כפי שמביא במחזור ויטרי "זוה פיוט מיוסד אנשי כנסת גדולה... שושנת יעקב צהלה ושמחה. בראותם יחד תכלת מרדכי. **תשועת היית לנצח**, ותקוותם בכל דור ודור. להודיע, שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו הבוטחים בך" (סימן רמח). בבארו פיוט זה, מעורר אותנו בעל השפת אמת להתבוננות בנצחיות זו: **"תשועת היית לנצח** - שהיתה ישועה בזמן ההסתר, כדי לחזק את כל הדורות השפלים. **להודיע שכל קוויך לא יבושו** - אפילו אותם שאינם ראויים. מכל מקום כל החוסים בקב"ה לעולם לא יבושו. וכמו שכתוב: חֲזָקוּ וַיֵּאמֶץ לְבַבְכֶם כֹּל הַמַּיְחִילִים לָהּ. פִּירוֹשׁ הַנֶּאמָר 'כֹּל' - אפילו מי שאינו ראוי" (פורים תר"ס). כי התשועה בפורים היתה לדורות עולם. כמו שהגזירה היתה להשמיד כל היהודים, ממילא גם הנס היה לכל הדורות. שהרי הקיום של כל זרע ישראל לכל הדורות הכל בא ע"י הנס הזה. והקב"ה עשה הנס הזה בלי זכותם של ישראל. רק מצד שאנחנו עמו וחוסים בו תמיד, לכן עליו להושיע לנו בעת צרה. ולכן היי"ט הזה נותן כח ועוז ותקוה לבני ישראל בגלות, לבטוח בו מצד שמייוחדים אנחנו אליו. (תרל"ה).

פער הליון

מקור תענית אסתר

דעת הראב"ד (מובא בר"ן תענית ז.) שתענית אסתר היא **מדברי קבלה**, שיש לה סמך בכתוב במגילה "וכאשר קימו על נפשם דברי הצומות", לומר שכשם שקיבלו עליהם לעשות יו"ט כך קיבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם, כלומר לעשות תענית בכל שנה ושנה. (ועי"ש בר"ן משה"ק). ועי' ברמב"ם (תענית ה,ה) ש' ונהגו להתענות בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם, ומשמע דזהו המקור, ואף שבלשונו משמע דהוא רק מנהג וזכר ולא דין גמור, מ"מ כ' הבי"ח (תרפו) והג"א (תקנ, ד) דאף להרמב"ם חיובה מדברי קבלה. (ועי' בב"ח דלפ"ז חמורה טפי משאר צומות).

אך רוב הראשונים ס"ל שאין מקור מפורש לתענית אסתר, והאבודרהם (סדר תעניות) כ' שאינו מפורש בכתוב ולא בתלמוד, אלא **החכמים האחרונים** תקנוהו אחר חתימת התלמוד. וכ"כ השב"ל (קצד) שאינו מד"ת ולא מד"ס.

אמנם שיטת ר"ת שהובאה בהרבה ראשונים דהיא מתקנת **אנשי כנה"ג**, (עי' פני"ד:) אלא שאינה מפורשת. שפירש מ"ש בגמ' מגילה (ב.) "י"ג זמן קהילה לכל היא", שנקהלים להתענות (דלא כרש"י שפי' שנקהלו להרוג). וז"ל הרא"ש בריש מגילה (פ"א א), פי' ר"ת שהכל מתאספין לתענית אסתר ובאים בני הכפרים לעיירות לומר סליחות ותחנונים לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכים רחמים. וכן מצינו במשה שעשה תענית כשנלחם בעמלק, מכאן נראה לר"ת **סעד לתענית אסתר** שאנו עושין כמו שעשו בימי מרדכי ואסתר כשנקהלו היהודים לעמוד על נפשם, ולא מצינו לו סמך בפרשום מקום אלא בכאן. והובא בטור.

ועי' תוס' ר"ד (ריש מגילה) שהוא גם הפירוש של **"יום הכניסה"** הנזכר במשנה שם, וכע"ז באו"ז (ח"ב שסז) ויסוד הדברים בשאליות ויקהל (סז) שפי', יום קהילה יום תענית, ויום כניסה שמתכנסים בו ויושבין בתענית ומבקשים רחמים. ועי' מאירי דמה דתנן דשייך יום הכניסה גם בי"ב או בי"א, היינו כשחל י"ג בשבת, שיש מתענים בי"ב ויש בי"א (כדלק' בענין הקדמת התענית).

גדר התענית

כ' הראב"ד (שם) שאינו דומה לשאר תעניות דזכרון הוא לנס שנעשה בו. והמאירי במגן אבות (כ"ג) כ' שאינו חובה גמורה כ"כ ושאינו בו דין אקדומי פורענותא דאדרבא **תענית של שמחה** הוא.

ועוד כ' שם שיש בו סרך **תפילה ופרסום הנס** מביא ליתן בו הודאה ושבח לבווד' ית' על הנסים ועל הגבורות, וכן יש בו סרך קבלת אבות יסוד אנשי כנה"ג, ומדלכתב וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם.

וכ"ה בארחות חיים (הל' תענית ס"י יט) - זכר לתענית אסתר שגזרה בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם **והוא תענית של שמחה ולזכרון הנס קבלוהו בשמחה** עליהם ועל זרעם ותענית זה נקרא תענית אסתר. וכ"כ הכל בו (ת"ב סב).

ועוד כ' האר"ח (מגילה כה) וזה שנהגו להתענות ביום י"ג שהוא יום שלפניהם לפי שלא נאסר אלא תענית של צער אבל התענית שאנו עושין אינו אלא זכר לתענית אסתר ושיזכור כל אדם שהבורא יתברך רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה אליו וישבו אליו בכל לבבו כאשר עשה לאבותינו וכי'.

יום תפילה

נתבאר בראשונים הנ"ל דהוא לזכרון הנס, ומאיך מצינו דצורת התענית היא בריווי תפילות ותחנונים, זכ' השאליות המובא בתוך התנחומא ויושבין בתענית ומבקשים רחמים. ועי' בגי' השאליות המובא בתוך התנחומא (בראשית פ"ג) "שעיקר תענית סליחות ורחמים הוא". [אך משמע שם דהוא לאו דוקא בתענית אסתר].

וכ"כ הטור (תרפו) כלשון הרא"ש (שם) שמתכנסים לומר סליחות ותחנונים, ועוד כ' שם בטעם שא"א לעשותו בער"ש, משום שרגילין להרבות בו סליחות ותחנונים.

אכן עי' בלשונות המאירי (הנ"ל) דענין היום הוא תפילה והודאה. וכעין שי' הראשונים הנ"ל דהוא תענית של שמחה. ויתכן דתליא בטעם התענית כדלק', דלשי' שהוא כיום שנקהלו לעמוד על נפשם, העיקר אינו העינוי אלא בקשת הרחמים (כלשון הרא"ש). ולשי' שהוא זכר לתענית של אסתר העיקר הוא הצום, וכיון שנהפך לששון ולשמחה ממילא אף התענית היא חלק מההודאה.

וכ' בס' קב הישר (צז) שע"י הסליחות שאומרים בציבור מעוררים זכות מרדכי ואסתר, ויום זה מסוגל מאוד שיתקבלו בו התפילות בזכותם, עי"ש שהאר"ח וכ' בסו"ד "וכל מי שצריך רחמים על איזה דבר שהוא צריך להתפלל, יקח פנאי לעצמו ביום התענית אסתר ויאמר תחילה מזמור כב בס' תהלים למנצח על אילת השחר ודרשו רז"ל דאסתר היתה נקראת אילת השחר, ואח"כ ישפוך שיחו לפני ה' ויבקש בקשתו ויזכיר זכות מרדכי ואסתר אשר בזכותם יעתר לו הקב"ה ויפתח לו שערי רחמים ותקובל תפלתו ברצון".

פער הליון

זכר לתענית המלחמה באדר

הרא"ש (שם) כ' לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכים רחמים, כמו שמצינו במשה שעשה תענית כשנלחם בעמלק. וכ"כ המנהיג בשם ר"ח "על שם נקהלו היהודים אשר בשושן בשלשה עשר בו, ואמר מר זמן קהלה לכל הוא, וכן פי' בירוש' ומצפרא כנפיא ונקהלו להתענות", ועי' באבודרהם (סדר תפילת התעניות).

והיא דעת השאליות (בתנחומא בראשית פ"ג) ומאי יום הכניסה יום קהלה דאמר מר שלשה עשר יום קהלה לכל היא דכתיב ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלשה עשר יום בו וגו' נקהלו היהודים בעריהם וגו' נקהלו וגזרו תענית בשלשה עשר באדר. [ועי' רש"י מגילה (ב.) הכל נקהלו להנמק מאויביהם בין בשושן בין בשאר מקומות כמו שכתוב בספר... דעיקר הנס בו היה]. וטעם זה הובא בפוס' עי' טור ומ"ב, (ועי' שפתי חיים ח"ב עמ' קעח בביאור ענין "זכר לתענית" שהוא כמציאות בכל שנה של תשובה ורחמים בזמן זה).

זכר לתענית של אסתר בניסן

כתב הארחות חיים (מגילה כה) התענית שאנו עושים אינו אלא זכר לתענית אסתר... כאשר עשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה שהתענו ג' ימים לילה ויום, ולא ג' ימים רצופים אלא שהפסיקו מבעוד יום. וכ"כ הכל בו (הל' ת"ב סב) דהוא זכר לתענית שגזרה אסתר בימי המן, שנאמר דברי הצומות וזעקתם.

והראשונים הקשו שהרי אין אנו עושין ג' ימים לילה ויום, ועוד שהיה בפסח. וכ' רבינו ירוחם (נ"י ח"א) והטור שלא רצו להתענות בניסן שבו נגאלו אבותינו והוקם המשכן, ומקצת מקורו במ"ס כדלק'. ובתניא רבתי (מ) מבואר דהוא כדי לסמוך התענית לפורים. וכ"מ בנימוק"י (ב).

ועי' טור (תרפו) דיש מתענין ג' ימים באדר. וכ"ה במס' סופרים (פכ"א) מנהג רבותינו שבמערב להתענות שלשה ימי צום מרדכי ואסתר פרודות לאחר פורים בה"ב, ולמה אין מתענין אותן בחודש ניסן, מפני שבא בניסן הוקם המשכן וכי'.

הרמב"ם בהל' תעניות (הה) כ' ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות, בשלשה עשר באדר **זכר לתענית שהתענו בימי המן** שנאמר דברי הצומות וזעקתם. ומהלשון "בימי המן" משמע שהיא התענית שבניסן, שהרי התענית שהתענו בזמן המלחמה כבר לא היתה בימי המן שנתלה קודם. **עוד טעם** כ' בקב הישר (פצ"ז) שגילה המגיד לב"י (מגי' מישירם ויקהל) שהתענית היא סגולה להנצל מחטא שעלול להיות מתוך רבוי אכילה ושתייה ושמחה בפורים, ועי' התענית לא יהיה כח לשטן לקטרט על ישראל ולהביאם לידי חטא.

היתר התענית לפני פורים

התוס' בתענית (יח. ד"ה רב) הק' היאך אנו מתענין לפני הפורים והלא כל הימים המוזכרים במגילת תענית אסור להתענות לפניהם. ותי' דמה דחנוכה ופורים לא בטלו מתוך מגילת תענית היינו רק הדינין שלהם, אבל בדינים דלפניהם בטלו כשאר מגילת תענית, ועי"ש. וכ"כ הרא"ש (מגילה פ"א ח) והטור (תרפו).

והר"ן בתענית (ז. מד"ה) האריך בזה והביא את תי' הראשונים שהרמב"ן במגילה (מלחמות) כ' דכיון די"ג היה יום נקנור ובטל משבטלה מגילת תענית, מעתה אין לאסרו משום יום שלפני פורים. ובשם הרז"ה כ' שימי פורים דברי קבלה הם מפני שנכתבו בספרי הקדש ואין צריכין חיזוק, ועי"ש בשם הרב אלברגלוני ובשם הראב"ד.

והארחות חיים כ' הטעם שמותר כיון שלא נאסרה אלא תענית של צער, (עי' לעיל בדבריו).

הקדמת תענית אסתר

כ' בשאליות שם שכשחל י"ג בשבת מקדימין לחמישי מפני שאסור להתענות בער"ש מפני טורח שבת. ונתפרש ברבינו ירוחם (נ"י ח"א) מתשו' הגאונים דהוא מפני הסליחות ותחנונים שמרבים לומר בתעניות ולא יוכלו לטרוח להכין לשבת, וכ"כ הטור.

ובתוס' ר"ד משמע טעם אחר שכ' מקדימין ויושבין בתענית בחמישי בשבת משום שהוא **אסור להתענות בערב שבת** מפני הטורח. ומשמע דאינו מפני ריבוי התחנונים.

אך דעת המאירי והארחות חיים (תענית יט) שמקדימין ומתענין **בששי** [הביא האר"ח ד"א שמקדימין אותו בחמישי לפי שאין מתענין בע"ש, והק' דהא להלכה מתענה בע"ש ומשלים].

וכן המאירי במגילה (ב.) ובמגן אבות (ענין כ"ג) הביא דנחלקו המנהגים אם להקדים את תענית אסתר לחמישי או לשישי, וכ' שמנהגם להקדימו לשישי אעפ"י שהוא ערב שבת. עי' מה שהאר"ח לבאר במגן אבות.

עי' בהעמק שאלה (סז,ט) שכ' בשי' ר"ת שיום תענית אסתר לא נקבע לצום דוקא ביום י"ג אדר, אלא שנקבע צום אסתר בכל שנה, וכשאפשר לעשות ביום י"ג עושין, ואחרי ששנו את מגילת תענית וגזרו על ימים שלפניהם הקדימו את הצום ל"א, וכשבטלה מג"ת חזר ל"ג. והשב"י (ח"ג ו) כ' דבלימוד שתקנו זמנים הרבה לקריאת המגילה נכלל גם יום התענית, ולכן גם כשמוקדם הוי זמנו. ועי' אבני"ז

(או"ח תק"ג).

תענית אסתר שורש החטא

הרב בצלאל שמואלוביץ

לדעת רוב הראשונים תענית אסתר היא משום המלחמה שנטשה בין היהודים לעמלקים ששהו בשושן ובשאר הערים ובמלחמה מתענים היוצאים לקרב כנהוג בכל מלחמות ישראל ותחילתן במלחמת עמלק, כמ"ש המ"ב סק"א דמה שנקרא על שם אסתר הוא כדי לזכור שהש"ת רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר ישוב אל השם בכל לבבו כמו שעשה בימים ההם עת"ד.

וצ"ב מה העניין להתענות זכר למלחמה שהיתה בשושן ב"ג אדר, אם משום הנס שהיה בניצחון הזה הרי נס דתוכה גדול יותר שהיו מעטים נגד רבים ולא מצאנו שמתענים בכ"ד כסליו לפני חנוכה זכר למלחמה עם היוונים.

ולהבנת ענין זה נקדים מדרש שנראה סתום לכאורה שממנו תוצאות חיים וז"ל (אסתר רבה פ"ח אות ה) ויגד לו מרדכי (להתך, את כל אשר קרהו) אמר להתך לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם הה"ד (דברים כה, יח) אשר קרך בדרך, עכ"ל המדרש. והוא פלא דבשלמא ואת פרשת הכסף המופיע בהמשך דבריו להתך ישנה תועלת לומר לאסתר אך מה תועלת לומר לה דעי שמזרע עמלק הם הבאים עלינו.

ויואר באור יקרות עפי" דברי העץ יוסף על המדרש, שכתב שהרי עמלק בא עליהם במדבר על אשר ריפו ידיהם מן התורה וז"ל הפסוק יובא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים' ודקדקו חז"ל מה לו לכתוב היכן הייתה המלחמה הרי כתוב לעיל שהיו ברפידים (פס' א), אלא ללמד על מקור החטא שלא עסקו בתורה כראוי וז"ש 'רפידים' פעם נוספת דהיינו רפיון ידיים. וז"ל התנחומא (בשלח כה) מקרא זה רשום ומפורש ע"י איוב שנאמר (ח יא) הֲיָנֵאָה גִמְא בְּלֹא בָצָה וְגו' כשם שזה אי אפשר - כך אי אפשר לישראל לחיות אלא אם כן מתעסקים בדברי תורה ולפי שפירשו ישראל מדברי תורה לפיכך בא השונא עליהם (ולעולם רומז המדרש על כל הדורות הבאים) אין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה ולכן נאמר ויבא עמלק, עכ"ל.

ולפי"ז יתיישב מדוע מספר מרדכי לאסתר שהמנ הוא מזרע עמלק דרמז לה שעל אותו עיון שבא עליו 'קרך בדרך' ברפידים, כך בא עתה המנ בן בנו.

והשתא יובן גם הפסוק הקודם ששלחה אסתר למרדכי 'לדעת מה זה ועל מה זה' שאינו על מה שלובש שק ומתאבל, דהא כבר שלחה קודם להסיר שקו מעליו ולא קיבל ועתה שלחה פעם שניה 'לדעת מה זה', ונפלאים דברי המדרש (מד"ר פ"ח ד') בביאור שאלתה 'שמא פכרו בלוחות דכתב בהן מה ומזה הם כתובים', ששלחה לדעת מה סיבת הגזירה, וענה לה כשאלתה. [ומה דמצניו שהגזירה על שנהנו מסעודתו של אחשוורוש, כ' העץ יוסף שהביטול תורה קדם ובגרמא שלו באו גם לידי זה].

וכמין חומר השתא לשון הגמרא במגילה (יא) ר"א פתח לה פתחא להא פרשתא [בענין פורים] מהכא 'בעצלתיים ימך המקרה ובשפלות ידיים ידלוף הבית' (קהלת י יח) בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונא של הקב"ה מך ואין מך אלא עני וכו'. וכתב המהרש"א שם 'בעצלתיים ימך' דהיינו בשביל ביטול תורה שהיה באותו דור נתחייבו כליה עכ"ל.

ואסתר הבינה שאם עמלק הוא השונא א"כ מקור החטא היה עזיבת התורה ולכן צייתה על מרדכי לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי וגם אני אצום וגו', והם ב' עניינים, כינוס - לשבת בבתי מדרשות ולעסוק בתורה לכפר על עוון התורה (כ"ה בע"י), צום - לכפר על עוון הסעודה.

והוא שכתוב במדרש לקמן (פ"ט, ד) וז"ל אחר שעשה העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבין לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה ומנה אותם ומצא שם כ"ב אלף תינוקות והשליך עליהם שלשלאות של ברזל וכו', וכתב העץ יוסף שכינוס כ"ב אלף תינוקות, מלבד הבל פיהם הטהור שיעסקו בתורה ברציפות, עוד דקדק לאסוף כמספר מרכבות המלאכים שבאו עם הקב"ה ליתן תורה לישראל והכל לתיקון שורש החטא כנז"ל.

ולפי"ז יובן מדוע תיקנו חז"ל תענית זאת כזכר למלחמה בעמלק בימי מרדכי, כדי להחזיר לליבות המתענים בזויות הבאים שאין השונא בא אלא על החטא, ועמלק שהוא גדול אויבי ישראל בא על נטישת המצוה הגדולה דת"ת כנגד כולם. ויאה ליום זה עיסוק מרובה בתורה יותר משאר תעניות כי גחלים אתה חותה על ראשו ומסייע בתיקון שורש החטא שהולך לגזירה ולמלחמה.

יום תענית אסתר - מימי הפורים

גורם שיהיה זמן קריאה, אלא מה שהוא יום שנקבע לעשות בו זכר לפורים, והיום שנקבע הוא יום י"ג. העולה שכמו שיום י"ג אף אי מיקרי שלא צמו בו [כגון שחל בשבת] מ"מ סברא שאפשר לקרוא בו המגילה, והיינו ע"כ משום שיום י"ג הוא חלק מזמני הפורים, ה"ה י"ל ליהפך שאף יום י"א אי מיקרי שמתענים בו עדיין אין סיבה שיקראו בו את המגילה, כיון שלא שייך לומר שנחשב כחלק מזמני הפורים. דהעיקר תלוי בזה אם היום נחשב כזמן של פורים או לא, ואינו תלוי בפועל אם מתענים בו או לא.

לקביעת חברותא
9141217
24 שעות ביממה

דרושים חברותות:

נושא	מקום	שעה	טלפון
קנין ש"ס	ביהכ"נ מרומי שדה		050-4119511
פתוח	בטלפון	10-30 דקות, מוקדם בבוקר	6517954
דף היומי	אגשי ירושלים ח"ח-אוה"ח	5 בבוקר לפני התפילה	054-8462518
דף היומי	מסילת יוסף 1 ברסלב	9-1	052-7670381
דף היומי	זכרון משה	1/2 או 3/4 שעה לפני או אחרי הסדר	052-7117176
דף היומי	היכל יצחק	מ 1:30	052-7608087
הלכות נדה	אוהל מנחם		057-3105166
קנין הלכה דרשו	מסילת יוסף 1	4-6	052-7643013
הלכות סת"ם	ברכפלד		052-7661107
פתוח, אפשרי באנגלית	שאנת אריה		052-7120918
חזרה מ"ב הל' שבת כדף ליום	ביס"ד לוקדי תורה, רח' הלל ושמאי	שעה	057-3108980
מפעל הש"ס 20 דף	אבי עזרי חפציבה		052-7607168
חזרה על הל' שבת קנין הלכה	קצוה"ח	מ 10:30	054-8437242
שיעור דף היומי	ר"ע 23 בספריה התורנית	9:30	050-4104423
מחפש מסגרת ללימוד משניות			057-3124878
חזרה 7 דפים שלמדו השבוע	ברכפלד		052-7689674
פתוח - עיוני, עם מלגה	שיח יצחק, ברכפלד	11:30 עד הנץ	052-7634809
הלכות לה"ר בעינין			052-7678646

לתשומת לב: כל בקשה לחברותא מתפרסמת לתקופה מוגבלת, לאחר מכן, במידת הצורך יש לעדכן מחדש.

עולמקט דפורים

לכבוד שבת זכור יצא לאור בס"ד גליון מיוחד של

הערות והארות בעניני פורים בהלכה ובאגדה

הערות בקצרה [עד 200 מילים] יתקבלו עד יום שני בערב (ח' אדר) בדוא"ל: gal200@neto.bezeqint.net
או בדיסק, בתיבות. הערות בכת"י עד מוצ"ש פר' תרומה, בתיבות עומקא דפרשה:
* ע"י אוצה"ס בית יוסף רח' שדי חמד * ביהכ"נ משובב נתיבות רח' נתי"מ
עקב עלויות הדפוס הגדולות, אין באפשרותנו להכניס את כל ההערות, כל תרומה שתקבל בברכה ותתן אפשרות להגדיל את הגליון.

לקבלת הגליון בדוא"ל
בקביעות בכל ערש"ק,
יש לשלוח
בקשה לכתובת:
gal200@neto.bezeqint.net

המעוניין לכתוב
ולהשתתף בגליון באופן
קבוע נא לפנות
לטל' 052-7678393

הלוואות עד \$40,000
ב- 100 תשלומים ו- 50% מענק
לפרטים: הרב א. ארפורינד 050-4150605

למען עתיד ילדיך

להנצחות ופרסום בגליון: 052-7678393

הקופה שגדולי הדור סומכים וממליצים עליה
תורמים לעניי העיר ורואים ישועות

